

การสอนเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามหลักพุทธวิธี

Teaching to enhance desirable characteristics in accordance with Buddhist principles

ชนสิทธิ์ สิทธิสุนเนิน^{1*}
Chanasith Sithsungnoen^{1*}

บทคัดย่อ

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์วิธีการสอนเพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพระพุทธเจ้าประกอบด้วยแนวคิดและเนื้อหาสาระแบ่งออกเป็น 5 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 หลักการสอนทั่วไปของพระพุทธเจ้า ส่วนที่ 2 หลักพื้นฐานในการสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนที่ 3 พุทธวิธีในการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ส่วนที่ 4 รูปแบบการสอนของพระพุทธเจ้าและบทสรุปอันเป็นวิธีการที่พระองค์ทรงเผยแผ่พระธรรมหรือทรงสอนเหล่าพุทธศาสนิกชนทั้งหลายให้เกิดคุณธรรม จริยธรรมหรือคุณลักษณะอันพึงประสงค์จนถึงบรรลุนิพพาน การหลุดพ้นจากกิเลสซึ่งเป็นประโยชน์ในการประยุกต์ใช้การแก้ปัญหาการจัดการเรียนการสอนหรือการปลูกฝังคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของเยาวชนไทยในปัจจุบันให้มีประสิทธิภาพต่อไป

คำสำคัญ: การสอน คุณลักษณะอันพึงประสงค์ พุทธวิธี

Abstract

The purpose of this article was to study, analyze and synthesis teaching methods to enhance desirable characteristics of the Buddha. Include the concept and the content is divided into five parts. The first is teaching of the Buddha, the Buddha taught two basic principles of the three Buddhist teaching to develop the desirable characteristics of the four forms of the Buddha's teachings and conclusions. The way in which he published the Book. or Buddhists are taught the virtues. Ethical or desirable To achieve fair the liberation of passion. This is useful in application problem resolution management instruction. or cultivating desirable characteristics of youth in Thailand today to be effective anyway.

Keywords : Teaching , desirable characteristics, Buddhist

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ปร.ด. (สาขาวิชาหลักสูตรและการนิเทศ) อาจารย์คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร พระราชวังสนามจันทร์ จ.นครปฐม 73000

* ผู้นิพนธ์ประสานงาน โทรศัพท์ : 081-879 0678 อีเมล : sithchon@hotmail.com

¹ Assistant Professor Ph.D. (Curriculum & Instruction) Faculty of Education Silpakorn University, Muang District, Nakornpathom Province 73000

* Corresponding Author Tel. : 081-879 0678, e-mail : sithchon@hotmail.com

บทนำ

สภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคมที่เป็นไปอย่างรวดเร็วในโลกของการใช้เทคโนโลยีข้อมูลข่าวสารทำให้เกิดผลกระทบต่าง ๆ ต่อประชาชนในสังคมขึ้นมากมาย เป็นปรากฏการณ์ทางสังคมที่สะท้อนให้เห็นถึงความเสื่อมถอยทางด้านคุณธรรม จริยธรรม สังคมให้ความสำคัญกับวัตถุและเทคโนโลยีจนลืมความสุขที่แท้จริงของชีวิต นับว่าเป็นผลกระทบต่อจิตใจของเด็กและเยาวชนเป็นอย่างมาก ความก้าวหน้าทางสังคมที่เน้นวัตถุนิยมและเจริญเติบโตอย่างไม่หยุดยั้ง ซึ่งให้เห็นถึงสังคมที่ล่อแหลม ส่อถึงอันตราย ทำให้เด็กเยาวชนของไทยหมกมุ่น ชื่นชมหลงใหลกับค่านิยมทางสังคมที่เน้นวัตถุนิยมเกินความพอดี จนละเลยการยึดมั่นในศาสนา ธรรม กระบวนการควบคุมปัจจัยสิ่งแวดล้อมรอบข้างที่เป็นพิษต่อเยาวชนนับวันจะกระทำได้อย่างยิ่งขึ้น จนหลายเรื่องไม่สามารถควบคุมได้ จึงเป็นความจำเป็นเรื่องด่วนที่ต้องพัฒนาคุณภาพคน โดยเน้นการสร้างคุณลักษณะที่ดีของบุคคลให้เป็นคนดีมีคุณธรรม [1]

ในทางปฏิบัติกระทรวงศึกษาธิการจึงได้ประกาศนโยบายเร่งรัดการปฏิรูปการศึกษาโดยยึดคุณธรรมนำความรู้สร้างความตระหนักสำนึกในคุณค่าเศรษฐกิจพอเพียง ความสมานฉันท์ สันติวิธี พัฒนาเยาวชนไทย โดยใช้คุณคุณธรรม 8 ประการ ได้แก่ ขยัน ประหยัด ซื่อสัตย์ มีวินัย สุภาพ สะอาด สามัคคี และมีน้ำใจ [2] อีกทั้ง หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551 มุ่งพัฒนาผู้เรียน ให้มีคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างมีความสุข ในฐานะเป็นพลเมืองไทยและพลโลก 8 ประการ ได้แก่ 1) รักชาติ ศาสน์ กษัตริย์ 2) ซื่อสัตย์สุจริต 3) มีวินัย 4) ใฝ่เรียนรู้ 5) อยู่อย่างพอเพียง 6) มุ่งพัฒนาในการทำงาน 7) รักความเป็นไทย และ 8) มีจิตสาธารณะ[3]

ปัจจุบัน การศึกษา พระพุทธศาสนาในประเทศไทยได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะวิธีการเผยแผ่หรือวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่งในการพัฒนาจริยธรรม

อันเป็นแนวทางที่จะช่วยให้วิธีการดำเนินชีวิตไปสู่อุดมการณ์ที่ดีที่คาดหวังไว้ในที่สุด โดยทั่วไปวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า นับว่าเป็นวิธีการสอนที่พระองค์คิดค้นขึ้นมาและได้ทดลองใช้ให้เห็นผลมาแล้วตั้งแต่ครั้งพุทธกาล 45 ปี ก่อนพุทธศักราชแต่ปัจจุบันกระบวนการสอนด้านจริยธรรมดูเหมือนว่าจะมีปัญหาใหญ่เมื่อมองจากสายตาของผู้ให้การศึกษาและผู้เรียนทั้งนี้ก็เพราะหลักการสอนมีลักษณะที่เป็นนามธรรมทั้งมีนัยลึกซึ้งจึงจำเป็นต้องมีการตีความหรืออธิบายขยายความถึงวิธีการสอนของพระพุทธเจ้าให้เป็นที่กระจ่างชัดยิ่งขึ้น ผู้เขียนจึงได้เขียนบทความนี้ขึ้น โดยอาศัยการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสารของพระพรหมคุณภรณ์(ป.อ.ปยุตโต) [4] วศิน อินทสระ [5] พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบจิตญาโณ) [6] พระมหาแหวนทองบุญญาโคโม (บุญคำ) [7] และแสงจันทร์งาม [8] เพื่อศึกษาวิธีการสอนจริยธรรมของพระพุทธเจ้าอันจะเป็นประโยชน์ในการสอนจริยธรรมในปัจจุบันและสามารถนำวิธีการสอนแบบต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้กับการเรียนการสอนจริยธรรมต่อไป

บทความนี้จึงประกอบด้วยแนวคิดและเนื้อหาสาระแบ่งออกเป็น 5 ส่วน ได้แก่ ส่วนที่ 1 หลักการสอนทั่วไปของพระพุทธเจ้า ส่วนที่ 2 หลักพื้นฐานในการสอนของพระพุทธเจ้า ส่วนที่ 3 พุทธวิธีในการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ส่วนที่ 4 รูปแบบการสอนของพระพุทธเจ้าและบทสรุป ดังจะกล่าวความละเอียดตามลำดับต่อไป

วัตถุประสงค์

บทความนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าที่เสริมสร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของพุทธศาสนิกชน

ส่วนที่ 1 หลักการสอนทั่วไปของพระพุทธเจ้า

การสอนของพระพุทธเจ้ามีปรัชญาในการสอนดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลายหากทุกข์ไม่มีเสียแล้ว คำสั่งสอนของเราที่ไม่มีประโยชน์ เพราะทุกข์มี

อยู่ การออกจากทุกข์ก็มีคำสอนของเราจึงไม่เป็นหมัน” โดยมีจุดมุ่งหมายในการสอน 3 ประการ 1) ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังรู้จริงเห็นแจ้งในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น 2) ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังตรงตามแล้วเห็นจริงได้อย่างมีเหตุผล ด้วยตนเอง และ 3) ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังได้รับผล แห่งการปฏิบัติ [5] ในที่นี้ขอสรุปหลักการสอนของ พระพุทธเจ้าดังนี้

1. การสอนจากรูปธรรมไปหานามธรรม พระพุทธเจ้าทรงสอนจริยธรรมแก่สาวก โดยมุ่งหวัง ให้เกิดประโยชน์และความสุขต่อผู้ฟังอย่างแท้จริง ในฐานะที่พระองค์เป็นครูสอน จึงพร้อมไปด้วย เนื้อหาการสอนหลายวิธี ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ฟังเกิดความรู ความเข้าใจสามารถนำไปใช้ในชีวิตของตนและ สังคมได้ เนื้อหาที่ทรงนำมาสอนประการหนึ่งคือ สอนจากรูปธรรมไปหานามธรรมหรือสอนจาก สิ่งที่เห็นได้ง่ายไปสู่สิ่งที่เห็นได้ยาก

2. การสอนลุ่มลึกไปตามลำดับพระพุทธเจ้า ทรงสอนลุ่มลึกลงไปตามลำดับขั้นของเนื้อหา แห่งธรรมะ โดยยึดหลักค่อยเป็นค่อยไป ไม่ทรงเร่งรัด จนเกินไปสอนไปตามลำดับขั้นตอนพระองค์ทรงถือ เอาเรื่องการแสดงธรรมไปตามลำดับขั้นว่าเป็นเรื่อง สำคัญอยู่ดังที่ได้ตรัสกับ พระอานนท์ว่า “ดูก่อนอานนท์ การแสดงธรรมแก่ผู้อื่น ไม่ใช่ทำให้ได้ง่ายภิกษุเมื่อจะ แสดงธรรมแก่ผู้อื่นพึงตั้งธรรม 5 ประการคือ ภิกษุ พึงตั้งใจว่าเราจักแสดงธรรมไปโดยลำดับเราจักแสดง ธรรมอย่างเหตุผลเราจักแสดงธรรมอาศัยความเอ็นดู เราจักเป็นผู้ไม่เพ่งอามิสแสดงธรรมและเราจักไม่แสดง ให้กระทบตนเองและคนอื่น” [9]

3. การสอนให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ ควรเห็นพระพุทธเจ้าทรงตระหนักเสมอว่าหากสิ่งใดที่ ผู้ฟังรู้และเข้าใจคืออยู่แล้วพระองค์จะไม่เสียเวลาหยิบยก มาแสดงหรือสอนอีกเพราะทรงเห็นว่าไม่มีความจำเป็น อะไรแต่ละทรงสอนเฉพาะเนื้อหาที่สำคัญต่อผู้ฟังนั้น ๆ เนื่องจากทรงทราบว่าผู้ฟังบางคนมีอุปนิสัยดีพร้อมไป ด้วยปัญญาบารมีเกื้อหนุน ได้ยินได้ฟังธรรมะเพียงเล็กน้อย จากผู้สอนที่เป็นบัณฑิตก็สามารถเข้าสู่คลองแห่ง

กุศลธรรมได้เองบางคนเป็นผู้หาไปด้วยอกุศลธรรม แม้ได้คบหากับบัณฑิตก็ไม่ได้รับประโยชน์อันใดเลย ยังคงไม่รู้อะไรอยู่อย่างเคยหรือบางครั้งอาจเป็นปฏิปักษ์ กับครูผู้สอนก็มี พระองค์ทรงเปรียบพวกเขาเป็นเช่น ทัพพีไม่อาจรู้รสแกงได้ด้วยอาการที่พระองค์ทรงสอน เพื่อให้ผู้ฟังรู้ยิ่งเห็นจริงพระองค์จึงทรงตั้งอยู่ในฐานะ ของกัลยาณมิตรทั้ง 7 ประการคือ เป็นผู้นำรักษานำเคารพ นำยกย่องเป็นที่ปรึกษาที่คือคนต่อถ้อยคำพูดถ้อยคำ ลึกซึ้งและไม่ชักนำไปในทางไม่ดี

4. การสอนตรงตามหลักเนื้อหาต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงทราบความเหมาะสมพอดีในตัวผู้ฟัง และสิ่งแวดล้อมของเขาเป็นอย่างดีเนื้อหาที่ทรงสอนมี มากมายแต่สามารถสรุปได้เป็นไตรสิกขา 3 ประการ ได้แก่ ทรงเริ่มต้นแต่การสอนเรื่องอริยสัจสี่สิกขา หมายถึง การบริบูรณ์ด้วยกายวาจาและใจของผู้ฟังจากนั้น ทรงสอนให้เขาได้หันกลับเข้าไปศึกษาเรื่องของจิต ใจ คืออริยจิตตสิกขาซึ่งเป็นขั้นสูง และละเอียดซับซ้อน กว่าข้อแรก และท้ายสุดทรงสอนอริยปัญญาสิกขา หมายถึง การศึกษาเรื่องของปัญญาเป็นหลักการขั้น สูงสุดแห่งการศึกษาของพระองค์ เพราะตัวปัญญาเป็น ตัวที่จะแก้ปัญหาต่างๆ อันเกิดจากราคะโทสะและโมหะ เสียได้คั้งนั้นหลักการนี้เป็นระบบปฏิบัติธรรมที่สมบูรณ์ สามารถครอบคลุมเนื้อหาของมรรคแปดได้ทุกข้อ

5. การสอนมีเหตุผลที่ผู้ฟังตรงตามเห็นได้จริง พระพุทธเจ้าแสดงธรรมไม่ยากและไม่ง่ายจนเกินไป จนถึงขนาดว่าผู้ฟังไม่จำเป็นต้องเสียเวลาครีตรองก็ อาจทราบได้พุทธวิธีสอนซึ่งยึดหลักการสอนระหว่าง ความยากเกินไปกับความง่ายเกินไปทรงยึดหลักทาง สายกลาง โดยคำสอนส่วนมากมักเน้นให้ผู้ฟังใช้ปัญญา พิจารณาด้วยตนเอง

6. การสอนอย่างรับรองผล พระพุทธเจ้าทรง สอนอย่างรับรองผลต่อผู้ฟังทุกครั้งที่ ทรงสอนเพื่อ สร้างความเชื่อมั่นแก่ผู้ฟังให้เกิดศรัทธาปสาทะในตัวผู้ สอนผู้เป็นครูทั้งยังเป็นการเตือนให้ผู้ฟังได้เตรียมพร้อม ที่จะฟังคำสอนของพระองค์หลักการสอนแบบนี้นับว่า เป็นพุทธนิมมพระองค์ทรงใช้ตั้งแต่เมื่อครั้งแรกที่เสด็จ

ไปโปรดเกล้าฯ ปล่อยวัดศิโยน โดยพระองค์ทรงรับรองผล แห่งการสอนเสียก่อน ก่อนที่จะทรงแสดงธรรมและ ทรงรับรองผลการสอนหลังจากที่ทรงแสดงธรรมแล้ว เพื่อที่จะย่ำให้ผู้ฟังหมดความสงสัยในสิ่งที่ได้ยินได้ฟัง มาแล้ว

7. การสอนในสิ่งที่มีความหมาย พระพุทธเจ้า ทรงสอนในสิ่งที่มีความหมายต่อผู้ฟัง ทุกระดับชั้น ไม่ทรงสอนในสิ่งที่ไร้ความหมายต่อผู้ฟัง เพราะ ประโยชน์จากความหมายแห่งธรรมที่ทรงสอนย่อม อำนวยผลต่อผู้ฟัง ได้อย่างเต็มที่เนื่องจากพระองค์ทรง ทราบว่ามนุษย์ทุกคนจะพูด จะคิดหรือจะทำอะไรก็ ล้วนแต่จะแฝงไปด้วยความหมายทั้งนั้น ไม่ว่าจะเป็ นการเป็นอยู่การทำมาหาเลี้ยงชีพการศึกษาเพื่อสนอง ความต้องการของมนุษย์เพราะทรงมีลักษณะเป็น กาลวาทิ (พูดถูกกาลเวลา) สัจวาทิ (พูดเรื่องที่เป็นจริง) กุศลวาทิ (พูดในเรื่องที่มีอยู่จริง) อัศลวาทิ (พูดในสิ่ง ที่เป็นประโยชน์) ธรรมวาทิ (พูดในสิ่งที่เป็นธรรมะ) และวินัยวาทิ (พูดในเรื่องที่เป็นวินัย)

8. การสอนที่จำเป็นและเหมาะสมกับผู้ฟัง พระพุทธเจ้าทรงนำเอาหลักธรรมต่าง ๆ มาสอน สวากเฉพา ส่วนที่มีความจำเป็นและพอเหมาะพอดี กับวุฒิภาวะของผู้ฟังเพื่อจะให้เกิดผลดีต่อการสอน อย่างแท้จริงพระองค์ไม่ได้สอนผู้ฟังด้วยภูมิปัญญาที่ พระองค์ได้ตรัสรู้มาทั้งหมดแต่ทรงหยิบยกเอาเฉพาะ ปัญญาส่วนที่ทรงเห็นว่าพอเหมาะพอดีต่อผู้ฟังมาสอน ซึ่งเป็นความสมดุลกันระหว่างสิ่งที่ให้กับผู้รับจึงทำ ให้การสอนประสบผลดีโดยพระองค์ไม่ถือเอาความถูก ออกถูกใจของใครมาเป็นบรรทัดฐานในการแสดงธรรม ทรงถือเอาความเหมาะสมเป็นหลัก

ส่วนที่ 2 หลักพื้นฐานในการสอนของพระพุทธเจ้า

หลักพื้นฐานในการสอนของพระพุทธเจ้านั้น จะคำนึงถึงหลักการ 7 ประการ ดังนี้

1. การคำนึงถึงความแตกต่างของผู้ฟัง ก่อน ที่จะลงมือสอนใคร ๆ พระพุทธเจ้ามักจะทรงทราบ ประวัติของเขามาก่อนแล้วจึงลงมือสอนเขาไปตาม

ลำดับชั้นตอนเหมือนกับที่ได้ตรัสกับภิกษุทั้งหลายว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลายมีบุคคล 4 จำพวกปรากฏอยู่ในโลก คืออุคคณิกัตถุญญผู้อาจรู้ธรรมแต่พอท่านยกหัวข้อธรรม ขึ้นแสดงวิปจิตถุญญผู้อาจรู้ธรรมต่อเมื่อท่านอธิบาย ความแห่งหัวข้อธรรมนั้นเนยยะผู้พอแนะนำได้และ ปทปรมะผู้แนะนำได้ยากเหลือเกิน” [10] จะเห็น ได้ว่าพระองค์ทรงทราบถึงความแตกต่างของผู้ฟังจึงถือ ได้ว่าพระองค์สอนผู้ฟังโดยไม่ยากเย็นเพราะพระองค์ ทรงทราบถึงความต้องการของผู้ฟังว่าต้องสอนธรรม ประเภทใดแล้วทรงแสดงธรรมประเภทนั้นต่อผู้ฟังให้ เกิดผลแห่งการสอนไปในทางดีเปรียบดั่งนายแพทย์ ผู้มีความสามารถชำนาญในการรักษาโรคต่าง ๆ ตรวจ พบสมมติฐานของโรคนั้น ๆ แล้วย่อมรักษาโรคนั้น ๆ ให้หายได้ฉับไฉน พระพุทธเจ้าก็ฉับฉนั้น

2. การปรับแนวการสอนให้เหมาะสมกับผู้ฟัง พระพุทธเจ้าทรงมีพุทธกิจข้อหนึ่งซึ่งมีความสำคัญยิ่ง นั่นคือ พระองค์จะใคร่ครวญดูผู้ฟังที่พระองค์จะเสด็จ ไปโปรดในเวลาใกล้รุ่งของทุกวันเมื่อทรงทราบชัด แล้วพระองค์จึงจะดำเนินการสอนผู้ฟังนั้นต่อไปแต่ก่อน ที่จะสอนทุกครั้งพระองค์จะต้องทราบภูมิหลังแห่ง ความรู้ของผู้ฟังทั้งในด้านศาสนาการศึกษา เศรษฐกิจ และสังคมว่าเป็นอย่างไรและพระองค์ทรงปรับแนว การสอนให้เหมาะสมกับผู้ฟังเพราะผู้ฟังแต่ละคนย่อม มีความแตกต่างกันในหลาย ๆ ด้านพระองค์จึงต้อง ปรับแนวการสอนรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เข้ากับบุคคล และสถานการณ์ซึ่งก็แล้วแต่กรณีไปด้วยเหตุที่พระองค์ ทรงปรับแผนการสอนอยู่เสมอจึงมีส่วนสำคัญในความ สำเร็จในการสอนของพระองค์

3. การคำนึงถึงความพร้อมของผู้ฟัง พระพุทธเจ้า ทรงถือเอาเรื่องความพร้อมของผู้ฟังเป็นเรื่องสำคัญ พระองค์ถือเอาความสุกงามหรือความแก่รอบแห่ง ญาณของผู้ฟังแต่ละบุคคลก่อนที่จะลงมือสอนทุกครั้ง ว่าในช่วงเวลานั้นจิตใจของเขาน้อมมาสู่การฟังหรือ ไม่ธรรมะเรื่องอะไรจึงจะเหมาะสมกับพื้นฐานความรู้ ของผู้ฟังนั้น ๆ จะเห็น ได้ว่าการสอนจะได้ผลดีหรือไม่ ประการหนึ่งอยู่ที่ความพร้อมของผู้ฟังพระองค์ทรงถือ

เอาความพร้อมของผู้ฟังเป็นส่วนประกอบสำคัญดังนั้น
ลักษณะที่ตีประการหนึ่งของครูผู้สอนก็คือ การคำนึงถึง
ความพร้อมของผู้ฟังทั้งทางร่างกายและจิตใจ

4. การให้ผู้ฟังได้มีโอกาสร่วมกิจกรรมการสอน
พระพุทธรเจ้าทรงสอน โดยการเปิดโอกาสให้ผู้ฟังได้
ร่วมกิจกรรมการสอนด้วยโดยจะเห็นได้จากรูปแบบ
การสอบถามและตอบปัญหาต่าง ๆ ซึ่งพระองค์จะเป็น
ผู้ถามปัญหาในหัวข้อที่จะสอนนั้นแล้วเปิดโอกาสให้ผู้
ฟังตอบปัญหานั้นตามลำดับซึ่งการสอนแบบนี้ดำเนิน
ไปในรูปแบบที่ผู้ฟังกับผู้สอนมีบทบาทร่วมกันใน
การแสวงหาความจริงโดยให้มีการแสดงความคิดเห็น
ตอบโต้โดยเสรี

5. การให้ผู้ฟังลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง
พระพุทธรเจ้าทรงสอนผู้ฟังซึ่งมีการเรียนรู้ได้ซึ่งซักว่า
คนทั่วไปส่วนมากแล้วพระองค์มักสอนโดยการให้ผู้ฟัง
ลงมือปฏิบัติในขณะที่นั้นเพื่อให้ผู้ฟังได้เกิดการเรียนรู้
เข้าใจจำได้แม่นยำและได้ผลดียิ่งขึ้น

6. การเอาใจใส่ต่อผู้ฟังเป็นรายบุคคล
พระพุทธรเจ้าเป็นครูของโลกพระองค์สอนมนุษย์
ทั้งหลายเพื่อให้เกิดประโยชน์สุขอย่างไพโรบลย์ทรงมุ่งสอน
ผู้ฟังเป็นราย ๆ ไปแม้บางครั้ง อาจมีผู้ฟังธรรมมากมาย
แต่ก็ทรงแสดงหรือสอนในหัวข้อที่เหมาะสมกับผู้ฟัง
รายใดรายหนึ่งที่พระองค์มุ่งสอนอยู่เท่านั้นส่วนผู้ฟังที่
อยู่ในกลุ่มนั้นก็ย่อมได้ฟังเรื่องนั้น ๆ ไปด้วยซึ่งเขาอาจ
ได้บรรลุธรรมด้วยก็ได้การสอนลักษณะนี้พระองค์
ทรงถือเป็นพุทธกิจที่สำคัญประการหนึ่ง ถ้าผู้ฟังรายใด
ที่พระองค์ทรงเล็งเห็นแล้วว่าเขาคิดร้ายต่อไปที่พระองค์
จะสอนแม้ว่าจะยากลำบากหรือไกลเพียงใดพระองค์ก็
จะเสด็จไปสอนเขาให้ได้การที่พระองค์ทรงเอาใจใส่ผู้
ฟังเป็นราย ๆ ไปถือได้ว่าพระองค์สอนอย่างมีเป้าหมาย
คือมีขอบเขตจำกัดพอเหมาะพอดีซึ่งน่าจะจะได้ผลดีกว่า
การสอนที่ขาดจุดมุ่งหมายอย่างแน่นอน

7. การให้ออกสแก่ผู้ฟังผู้ต่อยโอกาสกว่าคนอื่น ๆ
พระพุทธรเจ้าไม่ทรงคำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบาก
ของพระองค์ในการที่จะเสด็จไปสอนผู้ฟังให้ละ
ชั่วประพฤติดีทรงให้ออกสแก่ผู้ฟังทุกคนเสมอกัน

ไม่ว่าผู้นั้นจะเป็นคนดี ไม่สมประกอบบุรุษผู้เป็น
โรคสังคมรังเกียจกัญผู้เป็น ไข้ไกล้มรณภาพและ
แม้แต่จอมโจรผู้นำหาวคกลัวอย่างองอุลิมล แสดง
ให้เห็นว่าพระองค์ให้ออกสแก่ผู้ฟังเพื่อจะได้รับการ
การสอนจากพระองค์เสมอกันบุคคลเหล่านี้ถือได้
ว่าเป็นผู้อภัพที่ อาจหาครูอาจารย์ผู้เป็นกัลยาณมิตร
มาสอนไม่ง่ายนักเพราะครูสอนอาจไม่รูุ้บายการสอน
ที่ผู้ฟังเหล่านั้นต้องการได้

ส่วนที่ 3 พุทธวิธีในการสอนเพื่อพัฒนาคุณลักษณะ
อันพึงประสงค์

เป้าหมายของพุทธศาสนา คือ การดับทุกข์
มีอยู่สามระดับ ได้แก่ 1) เป้าหมายระดับต้น อันเป็นไป
เพื่อประโยชน์ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) 2) เป้าหมาย
ระดับกลาง อันเป็นไปเพื่อประโยชน์เบื้องหน้า
(สัมปรายิกัตถะ) และ 3) เป้าหมายระดับสูง อัน
เป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุด (ปรัตถะ) ในที่นี้ จะขอ
เสนอเป้าหมายระดับต้น อันเป็นไปเพื่อประโยชน์
ปัจจุบัน (ทิฏฐธัมมิกัตถะ) ได้แก่ การมีคุณภาพชีวิตที่ดี
มีความสุขสมบูรณ์ทางด้านร่างกายและความเป็นอยู่ที่ดี
การมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งเป็นคุณธรรม
ขั้นพื้นฐานของเยาวชนคนไทย ซึ่งผู้เขียนวิเคราะห์และ
สังเคราะห์เอกสารของพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)
[4] วคินอินทสระ [5] และพระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบ
จิตญา โณ) [6] เกี่ยวกับวิธีการสอนพระพุทธรเจ้าที่เสริม
สร้างคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ดังนี้

1. การเริ่มต้นที่เหมาะสม พระพุทธรเจ้าทรงมีวิธี
การเริ่มต้นที่เหมาะสมแก่กรณีทั้งนี้เพื่อเตรียมผู้ฟังให้
พร้อมที่จะรับฟังการสอนของพระองค์ก่อนเสมอการ
สอนที่ดีจะต้องมีการเริ่มต้นที่ดีด้วยเพราะการเริ่มต้น
เป็นจุดสำคัญมากอย่างหนึ่งการเริ่มต้นที่ดีมีส่วนช่วย
ให้การสอนสำเร็จผลดีเป็นอย่างมากอย่างน้อยก็เป็น
เครื่องดึงความสนใจและนำเข้าสู่เนื้อหาได้พระพุทธรเจ้า
มีวิธีการเริ่มต้นที่น่าสนใจมากโดยปกติพระองค์จะไม่
ทรงเริ่มสอนด้วยการเข้าสู่เนื้อหาธรรมเลยทีเดียว แต่
จะทรงเริ่มสนทนากับผู้ทรงพบหรือผู้มาเฝ้าด้วยเรื่อง

เขาเข้าสู่ใจดีหรือสนใจอยู่จึงถือได้ว่าสาเหตุที่พระองค์ประสบความสำเร็จในการสอนก็เพราะไม่ทรงมองข้ามความแตกต่างของผู้ฟังแล้วทรงเลือกหาวิธีเริ่มต้นสอนในเรื่องที่ผู้ฟังรู้เป็นอย่างดีอยู่ก่อนแล้วพระองค์จึงค่อยชักนำเข้าสู่หลักธรรมในภายหลัง

2. การสร้างบรรยากาศในการสอนพระพุทธเจ้าทรงสร้างบรรยากาศในการสอนให้ปลอดภัยไปรุ่งให้เกิดความเพลิดเพลิน ไม่ให้เกิดความตึงเครียด ไม่สร้างสถานการณ์ให้อึดอัดและทรงให้เกียรติแก่ผู้ฟังทุกคนเสมอกัน

3. การสอนโดยมุ่งเนื้อหาแก่ผู้ฟัง พระพุทธเจ้าประสงค์ทุกครั้งที่จะให้สอนก็เพื่อที่จะให้ผู้ฟังให้เข้าใจถึงหลักเนื้อหาต่าง ๆ กล่าวคือตัวคำสอนซึ่งก็หมายถึงปัญญาเครื่องตรัสรู้พระอนุตรสัมมาสัมโพธิญาณนั่นเองแม้บางครั้งจะมีผู้ฟังเข้ามาทูลถามถึงลัทธิต่าง ๆ ว่าผิดหรือถูกพระองค์ จะไม่ทรงตัดสินเลยในขณะนั้น แต่จะถือโอกาสแสดงธรรมของพระองค์ให้เขาฟังแล้วให้ผู้ฟัง นั้น ๆ กลับไปตัดสินใจเอาว่าลัทธิต่าง ๆ อันไหนผิดอันไหนถูกพระองค์ทรงสอนโดยมุ่งเอาเนื้อหาเป็นหลักและมุ่งให้เกิดประโยชน์ต่อตัวผู้ฟังเป็นที่ตั้งแม้จะมีผู้ถามปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเป็นปัญหาที่พระองค์เห็นว่ามิใช่เนื้อหาสาระหรือไม่ แต่พระองค์จะทรงขอร้องให้พักปัญหานั้น ๆ ไว้ก่อนแล้วตรัสให้ผู้ฟังหันเหความสนใจมาสู่การสอนของพระองค์เสียก่อนแล้วค่อยให้ผู้ฟังประมวลเอาความรู้ที่ได้จากการสอนของพระองค์ไปตัดสินปัญหานั้นว่าผิดหรือถูกต่อไป

4. การสอนโดยเคารพ พระพุทธเจ้าทรงสอนสาวกด้วยความเคารพ คือ พระองค์ ทรงสอนด้วยการเอาพระทัยใส่ในการสอนทุกครั้งด้วยทรงระลึกอยู่เสมอว่าสิ่งที่พระองค์กำลังสอนอยู่นั้นเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อผู้ฟังไม่ทรงมองว่าผู้ฟังเป็นผู้ต่ำต้อยหรือโง่เขลา และทรงถือว่างานคือ การสอนเป็นงานสำคัญหาใช่ว่าสอนสักแต่ว่าสอนเท่านั้นด้วยเหตุที่พระองค์ซึ่งผู้เป็นครูสอนทรงมีความเคารพในธรรมอยู่ก่อนแล้วย่อมอำนวยความสะดวกต่อผู้ฟังเป็นอย่างมากเพราะผู้ฟังย่อมได้ฟังสิ่งอันเป็นแก่นสารจากพระองค์ผู้เคารพ

ในธรรมโดยตรง

5. การสอนด้วยอาการสุภาพ พระพุทธเจ้าทรงสอนด้วยอาการอันสุภาพนุ่มนวลสละสลวยต่อผู้ฟังเสมอทั้งหมด เพราะพระองค์มีพระทัยอันไม่ระคนกับกิเลสเครื่องเศร้าหมอง ทั้งทางพระวรกายพระวาจาและพระทัยโดยพระองค์ทรงมีพระดำรัสนุ่มนวลชวนให้ผู้ฟังอยากติดตามอยู่เสมอ ไม่หยาบคายหรือกระด้างต่อผู้ฟังด้วยเหตุที่พระองค์ทรงมีพระอาการสุภาพนี้เองจึงทำให้บรรดาผู้ฟังยอมรับฟังโอวาทที่ตรัสสอนอย่างไม่รู้สึกเบื่อหน่าย

6. การสอนอย่างละมุนละม่อมพระพุทธเจ้าทรงสอนอย่างละมุนละม่อมต่อผู้ฟังส่วนมากแล้วพระองค์จะใช้วิธีนี้กับผู้ฟังที่มีความหวาดกลัวหรือเกิดความสังเวชสลดหดหู่ใจเป็นอย่างมากรวมทั้งผู้ฟังผู้มึนจิตใจไม่สงบ ผู้มีใจกำลังร้าวร้อนหรือทุกข์หนักเพื่อให้เขาเกิดความสบายใจหรือจิตใจสงบลงมาแล้วค่อยถือโอกาสแสดงธรรมต่อผู้ฟังนั้นถ้าพระองค์ทรงสอนเขาในขณะที่ใจเขากำลังหุนหันพลันแล่นแล้วไซ้ผลอันเลิศอันเกิดจากการฟังก็คงไม่เกิดขึ้นแต่อาศัย การสอนอย่างละมุนละม่อมนี้เองเข้าช่วยจึงทำให้เกิดผลดีทุกครั้งไป

7. การสอนด้วยวิธีรุนแรง พระพุทธเจ้าทรงสอนด้วยวิธีรุนแรงที่พระองค์ทรงเลือกสอนวิธีนี้ก็เพื่อจะให้เข้ากับอุปนิสัยความต้องการของผู้ฟังผู้ชอบความรุนแรงเป็นที่ตั้ง ฉุนช่าข่างเหล็กมักจะมีเหล็กในขณะที่เหล็กกำลังร้อนพระองค์ทรงใช้วิธีสอนด้วยพระวาจาที่รุนแรงเพื่อกระตุ้นให้ผู้ฟังเกิดความสำนึกในสิ่งที่พระองค์กำลังสอนอยู่นั้น โดยเฉพาะผู้ฟังประเภทที่มีอุปนิสัยไม่สงบเสถียร

8. การสอนอย่างขอร้องวิงวอนพระพุทธเจ้าทรงสอนอย่างขอร้องวิงวอนต่อผู้ฟังด้วยทรงมุ่งให้เกิดความรู้ความเข้าใจกับตัวของผู้ฟังนั่นเองซึ่งส่วนมากแล้วพระองค์จะสอนสำหรับผู้ฟังผู้มึนจิตใจสูงขึ้นมาอีกระดับหนึ่งอย่างผู้ฟังที่เป็นพระภิกษุผู้ซึ่งมีความประพฤติปฏิบัติดีกว่าคนทั่วไปอยู่แล้วพระองค์ทรงสอน โดยการวิงวอนขอร้องเราจะสังเกตได้จาก

พระพุทธพจน์ที่ ตรัสสอนซึ่งมักจะขึ้นต้นด้วยคำว่า “ขอจง”...และคำลงท้ายมักมีคำว่า “เถิด” เสมอไป

ส่วนที่ 4 รูปแบบการสอนของพระพุทธเจ้า

วิธีสอนของพระพุทธเจ้าตามที่มีปรากฏเป็นตัวอย่างอยู่ในพระสูตร ในแต่ละสูตรไม่สามารถระบุเป็นวิธีสอนวิธีใดวิธีหนึ่งได้ เพราะในแต่ละพระสูตร พระพุทธองค์ได้ใช้ หลาย ๆ วิธีผสมผสานกัน แต่พอที่จะเทียบเคียงกับระเบียบวิธีทั่วไปได้ คือ ส่วนใหญ่เป็นวิธีสอนที่พระพุทธองค์ทรงใช้กับผู้เรียนเป็นรายบุคคล และกลุ่มบุคคล ได้ทรงยึดหลักสำคัญ 2 ประการเป็นแนวปฏิบัติ คือ ประการแรก ทรงสอนโดยมีบุคคลเป็นที่ตั้ง ทรงยกคนขึ้นอ้างเป็นหลักฐานในการอธิบายเรียกว่า ปุคคลาธิษฐานเทศนา ประการที่สอง ทรงสอนโดยมีธรรมะเป็นที่ตั้ง ทรงยกธรรมะ คือ หลักหรือตัวสภาวะธรรมขึ้นเป็นที่ตั้งเป็นหลักฐานในการอธิบาย เรียกว่า ธรรมาธิษฐานเทศนา [11] ซึ่งศึกษาให้ลึกซึ่งลงไป ในรายละเอียดแล้วก็จะพบว่า พอดีจะจำแนกเป็นวิธีสอนได้ 6 วิธี และเทคนิคการสอน 8 วิธี โดยเทียบเคียงกับหลักการสอนทั่วไป ดังต่อไปนี้

1. วิธีสอน 6 วิธีได้แก่

1.1 การสอนแบบธรรมสากัจฉา
พระพุทธเจ้าทรงสอนแบบธรรมสากัจฉาหรือแบบสนทนาบ่อยครั้งมากพอ ๆ กับการสอนวิธีอื่น ๆ โดยอาศัยการสนทนากันในเรื่องราวที่ผู้ฟังกำลังอยู่ในขณะนั้นแล้วค่อยทรงชักนำเข้าสู่การสนทนาธรรมชั้นลึกซึ่งไปตามลำดับ

1.2 การสอนแบบบรรยาย ส่วนมาก
พระพุทธเจ้าทรงสอนแบบบรรยายในที่มีการประชุมใหญ่ ๆ หรือเป็นการแสดงธรรมอบรมประจำวันเพื่อเป็นการปูพื้นฐานความรู้ความเข้าใจให้แก่ผู้ฟัง ซึ่งอาจเป็นผู้มีการศึกษาอบรมมาดีแล้วหรือมีความเลื่อมใสศรัทธาอยู่แล้วเพื่อให้เกิดความชำนาญในเนื้อหา นั้น ๆ ให้อย่าง ชุ่มชื้นนับได้ว่าเป็นคนประเภทเดียวกันและระดับใกล้เคียงกันพอจะใช้วิธีบรรยายอันเป็นแบบกว้าง ๆ ได้ลักษณะพิเศษของพุทธวิธีการสอนแบบนี้ที่พบใน

คัมภีร์ว่าทุกคนที่ฟังพระองค์แสดงธรรมอยู่ในที่ประชุม นั้น แต่ละคนรู้สึกที่พระพุทธเจ้าตรัสอยู่กับตัวเองโดยเฉพาะซึ่งนับว่าเป็นความสามารถอัจฉริยะอีกอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้า

1.3 การสอนแบบตอบปัญหา
พระพุทธเจ้าทรงใช้วิธีสอนแบบตอบปัญหาบ่อยครั้งที่สุด และน่าจะได้ผลดีที่สุดวิธีตอบปัญหาของพระพุทธเจ้านั้นมีหลายแบบคือตอบปัญหาที่ควรตอบในทันทีที่ตอบปัญหาที่ฟังตอบอย่างมีเงื่อนไขตอบปัญหาที่ทรงย้อนถามก่อนตอบ ไม่ทรงตอบปัญหาหลาย ตอบเท่าที่เห็นสมควรจะตอบ ไม่ทรงตอบปัญหาที่ให้ร้ายส่วนบุคคล และตอบปัญหาแบบยื่นยื่นไปข้างเดียว

1.4 การสอนแบบวางกฎข้อบังคับ
พระพุทธเจ้าทรงสอนแบบวางกฎข้อบังคับนี้ ก็ต่อเมื่อพระภิกษุกระทำความผิดอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นปฐมเหตุแล้วก่อให้เกิดการเล้าถ้อยกันขึ้นในระหว่างพวกภิกษุด้วยกันหรือพวกฆราวาสพร้อมกันนั้นก็มีกรการราบทูลให้พระองค์ทราบหลังจากนั้นพระองค์จะตรัสเรียกประชุมสงฆ์สอบถามภิกษุผู้กระทำความผิดแล้วภิกษุยอมรับว่าได้กระทำความผิดจริง พระองค์ทรงคิดเทียบพร้อมกับทรงสอนให้ภิกษุรูปนั้นพึงระวังสำรวมอย่าได้ทำผิดอีกเพราะมันอาจนำความเสียหายมาสู่หมู่คณะได้ทรงแสดงธรรมกถาที่ทรงเห็นว่าเหมาะสมกับเรื่องนั้น ๆ แล้วทรงประกาศในท่ามกลางสงฆ์ให้ทราบโดยทั่วกันโดยทรงบัญญัติสิกขาบทเพื่อเป็นข้อบังคับให้ภิกษุยึดเอาเป็นแบบแผนในการประพฤติปฏิบัติระยะยาวเพื่อความไพบุลย์แห่งการประพฤติปฏิบัติพรหมจรรย์ต่อไป

1.5 การสอนโดยการใช้อุปกรณ์ประกอบ
การสอน พระพุทธเจ้าทรงใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการสอน โดยอุปกรณ์ที่พระองค์ใช้ในครั้งพุทธกาลนั้นย่อมมีความแตกต่างกันออกไปซึ่งก็คงแล้วแต่เหตุการณ์จะเหมาะสม จะเห็นได้ว่า อุปกรณ์ที่ทรงใช้เป็นวัตถุสิ่งของที่มีในธรรมชาติ หรือ เครื่องใช้ต่าง ๆ ที่ผู้คนใช้กันอยู่อย่างทรงใช้อุปกรณ์จากเรื่องจริงประกอบการสอนทรงเอากองไฟใหญ่เป็นอุปกรณ์ทรงใช้วัสดุที่มีอยู่ในพื้นที่มาเป็นอุปกรณ์

1.6 การสอนแบบถามปัญหากับผู้ฟัง พระพุทธเจ้าทรงสอนด้วยการถามปัญหากับผู้ฟัง โดยตรงซึ่งมี 2 ลักษณะคือ ทรงถามด้วยมุ่งให้ผู้ฟัง ตอบปัญหาเองและทรงถามปัญหาโดยมีจุดมุ่งหมาย ที่จะตอบเอง

2. พุทธวิธีเทคนิคการสอน

2.1 การยกเอานิทานต่าง ๆ มาเป็น อุทาหรณ์ พระพุทธเจ้าทรงสอนด้วยการยกเอา นิทานหรือเรื่องราวต่าง ๆ มาเป็นส่วนประกอบซึ่งเรื่อง รวเหล่านั้นอาจไม่ได้เกี่ยวข้องกับพระองค์หรือผู้ฟัง ก็ได้ทั้งยังอาจเป็นนิทานหรือเรื่องราวที่ผู้ฟังรู้จักกันอยู่ ก่อนแล้วก็ได้ดังนั้นการยกเอานิทานเพื่อให้ผู้ฟังเห็น ภาพต่าง ๆ ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

2.2 การใช้อุปมาอุปมัยในการสอน พระพุทธเจ้าทรงสอนด้วยการใช้อุปมาอุปมัย ก็ต่อเมื่อ พระองค์ได้ทรงสอนถึงอรรถธรรมต่าง ๆ แก่ผู้ฟังเพื่อ จะได้ให้ผู้ฟังรู้และเข้าใจในสิ่งที่ทรงสอนนั้น ๆ ให้ยิ่งขึ้นไปสิ่งที่พระองค์ได้ยกมาเป็นข้ออุปมาอุปมัยนั้น ส่วนมากแล้วมักจะเป็นสิ่งที่ผู้ฟังรู้ดีอยู่แล้วกล่าวคือ เป็นการยกสิ่งที่เป็นนามธรรมทำให้คนสามารถเข้าใจ ได้ในรูปธรรมหรือแม้เปรียบเทียบเรื่องที่เป็นรูปธรรม ด้วยข้ออุปมาแบบรูปธรรมก็ช่วยให้เนื้อหาหนักแน่น ขึ้น ซึ่งมักมีคำว่า ฉนั้นใดฉนั้นนั่น เสมอ

2.3 การลงมือทำเป็น ตัวอย่าง พระพุทธเจ้าทรงสอนด้วยการลงมือปฏิบัติให้เห็น ซึ่งเป็นวิธีสอนที่ดีที่สุดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในทาง จริยธรรม คือ การทำเป็นตัวอย่างเป็นการสอนแบบ ไม่ต้องกล่าวสอนเป็นทำนองการสาธิตให้ดูแต่ที่ พระพุทธเจ้าทรงกระทำนั้นเป็นไปในรูปแบบที่ทรงเป็น ผู้นำที่ดีการสอน โดยทำเป็นตัวอย่าง ก็คือ พระจริยวัตร อันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกติของตนเอง

2.4 การใช้ภาษาเล่นคำต่าง ๆ พระพุทธเจ้าทรงใช้อนุสาสนีปาฏิหาริย์สอนบ่อยครั้ง และอาจถือได้ว่าเป็นวิธีที่ดีที่พระองค์ใช้สอนมากที่สุด อีกวิธีหนึ่งซึ่งพระองค์จะต้องใช้ความสามารถทางด้าน ภาษาและปฏิภาณเป็นอย่างมากโดยการเล่นภาษาและ

เล่นคำเป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสม กับปฏิภาณจะเห็นได้จากเมื่อมีผู้ใดทูลถามปัญหาเป็น คำร้อยกรองพระองค์ก็ทรงตอบเป็นร้อยกรองไปทันทีทำนองกลอนสดบางที่เขาทูลหรือกล่าวข้อความโดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางไม่ดีไม่งามพระองค์ก็ ตรีศตอบไปด้วยคำพูดเดียวกันนั่นเอง แต่เป็นคำพูดใน ความหมายที่ต่างออกไป คือเป็นฝ่ายติงตำหนิสนทนา ได้ตอบแบบนี้มีรสอยู่แต่ในภาษาเดิมแปลออกสู่ภาษา อื่นย่อมเสียรสเสียความหมายและทรงเล่นภาษาต่าง ๆ คือทรงกลับภาษาร้ายกลายเป็นดีทรงใช้ภาษาเพื่อ มนุษย์สัมพันธ์ที่ดี ทรงใช้ภาษาที่เข้าใจได้ง่าย ทรงใช้ ภาษาและความหมายของผู้ฟังเป็นหลักทรงผสมผสาน เนื้อหาที่พระองค์ทรงสอนเข้ากับเรื่องราวของผู้ฟังและ ทรงสอนโดยวิธีให้ความหมายใหม่แก่ถ้อยคำที่ผู้ฟังคุ้น เคยอยู่แล้ว

2.5 การเลือกสรรผู้ที่จะสอน พระพุทธเจ้า ทรงเลือกบุคคลที่จะสอนตามแต่ความเหมาะสมซึ่ง แต่ละคนนั้นมีวิธีสอนไม่เหมือนกันบางทีพระองค์ ทรงใช้ญาณพิเศษพิจารณาตรวจดูพื้นฐานจิตใจของผู้ ฟังก่อนลงมือสอนกล่าวคือ ทรงตรวจดูสัตว์โลกด้วย พุทธจักขุหมายความว่า ผู้ที่พระองค์จะเสด็จไปแสดง ธรรมโปรดเกือบจะกล่าวได้ว่าแทบทุกครั้งทีพระองค์ ทรงกระทำเช่นนี้อาจเป็นเพราะว่าพระองค์ทรงมุ่งสอน ให้เกิดผลดีอย่างแท้จริงและทำให้พระองค์วางแผนการ สอนได้อย่างถูกต้องและแม่นยำอีกทั้งทรงเลือกสอน ตามจริตของผู้ฟังหรือความเคยชินของแต่ละบุคคล โดยเฉพาะความชอบใจความถูกต้องของแต่ละบุคคล เป็นที่ตั้งกล่าวคือ รากจริต โทสจริต โมหจริต วิตกจริต สัทธาจริตและพุทธจริต รวมเรียกว่า จริต 6 [12] เป็น หลักการวิเคราะห์บุคลิกภาพของคน ซึ่งในแต่ละจริต มีพฤติกรรมที่แสดงออกดังนี้

1) รากจริต จิตท่องเที่ยวไปใน อารมณ์ที่รักสวยรักงาม คือ พอใจในรูปสวย เสียงเพราะ กลิ่นหอม รสรออบ สัมผัสสัมผัสนุ่มนวล ชอบการมีระเบียบ สะอาด ประณีต พุดจาอ่อนหวาน เกลียศความเลอะเทอะ

2) โทสจริต มีอารมณ์มักโกรธ เป็นคนขี้โมโห โทโส จะเป็นคนที่แก่เร็ว พวดเสียงดัง เดินแรง ทำงานหยาบ แต่งตัวไม่พิถีพิถัน เป็นคนใจเร็ว

3) โมหจริต มีอารมณ์จิตลุ่มหลง ในทรัพย์สินสมบัติ ชอบสะสมมากกว่าจ่ายออก มีค่าหรือไม่มีค่าก็เก็บหมด นิยเห็นแก่ตัว อยากรได้ของของคนอื่น แต่ของตนไม่ยอมให้ใคร ไม่ชอบบริจาคทานการกุศล เรียกว่า เป็นคนชอบได้ ไม่ชอบให้

4) วิตถจริต มีอารมณ์ชอบคิดตัดสินใจไม่เด็ดขาด ไม่กล้าตัดสินใจ คนประเภทนี้เป็นโรคประสาทมาก มีหน้าตาไม่ใคร่สดชื่น แก่เกินวัย หากความสุขสบายใจได้ยาก

5) สัทธาจริต มีจิตโน้มไปในความเชื่อเป็นอารมณ์ประจำใจ เชื่อโดยไร้เหตุผล พวกนี้ถูกหลอกได้ง่าย ใครแนะนำก็เชื่อโดยไม่พิจารณา

6) พุทธิจริต เป็นคนเจ้าปัญญา เข้าใจความคิด มีความฉลาด มีปฏิภาณไหวพริบ การคิด การอ่าน ความทรงจำดี

ลักษณะพฤติกรรมที่กล่าวมา 6 ประการนี้ บางคนมีทั้ง 6 อย่างนี้ครบถ้วน บางรายก็มีไม่ครบ มีมากน้อยต่างกัน พฤติกรรมที่มีอยู่คล้ายคลึงกัน แต่ความเข้มข้นรุนแรงไม่เสมอกันนั้น เพราะการถูกอบรม บ่มเพาะตั้งแต่เกิดในแต่ละครอบครัวไม่เหมือนกัน จริตของมนุษย์แต่ละคนจึงไม่เหมือนกัน และแต่ละบุคคลก็อาจมีจริต ได้หลายอย่างคลุกเคล้าปะปนกันมา แต่ว่าจริตใดจะมีมากออกหน้า เป็นประธาน เป็นประจำ เป็นตัวนำ เป็นเด่นกว่าจริตอื่น ก็เรียกว่าเป็นผู้มีจริตนั้น และทรงสอนตามภูมิปัญญาและภูมิหลังของผู้ฟัง ในกรณีที่ผู้ฟังเป็นคนมีสติปัญญาดีซึ่งเป็นผู้สามารถ จะรับรู้ธรรมชั้นสูง ๆ ได้แล้วพระองค์จะทรงแสดง ธรรมชั้นสูงเลยและมักจะ ได้ผลดีเสมอ แต่หากผู้ฟังเป็นผู้มีปัญญาน้อย พระองค์ก็ทรงสอนแบบค่อยเป็นค่อยไป เพื่อให้ผู้ฟังได้ปรับตัวในการเรียนรู้

2.6 การใช้ความยืดหยุ่นในการสอน พระพุทธเจ้าทรงสอนผู้ฟังโดยไม่คำนึงถึงเรื่องการยึดคิดในเกียรติยศชื่อเสียงเลขทรงคัดความมีเกียรติยศ

ชื่อเสียงและลดละ ทรูถึงให้มากที่สุดทรงมุ่งหวังความสำเร็จแห่งการสอนเพียงอย่างเดียว โดยไม่กลัวเสียพระเกียรติยศ ไม่ทรงกลัวที่จะถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้พ่ายแพ้ ทรงให้การยอมรับและยกย่องเมื่อผู้ฟังมีความสามารถดี บางคราวสมควรชมก็ทรงชม และอ่อนผันตามบ้าง

2.7 การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

พระพุทธเจ้าในฐานะที่เป็นครูสอนย่อมเป็นธรรมดาที่จะต้องประสบปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าแต่พระองค์ก็ทรงแก้ปัญหาเหล่านั้นด้วยปฏิภาณไหวพริบที่ประกอบด้วยหลักการและวิธีการรวมทั้งอุบายวิธีต่าง ๆ ตามความเหมาะสมมาใช้เป็นครั้งคราวไป

2.8 การให้รางวัลและการลงโทษ

พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้สอนทั้งเทวดาและมวลมนุษย์ ด้วยอาศัยพระกรุณาคุณเป็นที่ตั้งเพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ในการสอนแต่ละครั้งการให้รางวัลและการลงโทษต่อผู้ที่ทำดีและทำไม่ดีก็เป็นวิธีสอนอย่างหนึ่งที่พระองค์นำมาใช้การที่ทรงประทานรางวัลให้แก่ผู้ฟังที่สมควรได้รับรางวัลเพื่อเป็นการชี้ให้เห็นว่าเขาทำได้ดีควรที่ผู้อื่นจะยึดถือเป็นแบบอย่างและอีกอย่างหนึ่งก็เพื่อที่จะส่งเสริมผู้ทำความดีอยู่แล้วให้ทำดียิ่ง ๆ ขึ้นไปจะเห็นได้จากทรงมอบตำแหน่งเอตทัคคะ คือ ตำแหน่งที่เป็นเลิศในแต่ละทางให้แก่เหล่าสาวก อีกอย่างทรงลงโทษผู้ฟังในรูปแบบต่าง ๆ โดยใช้หลักวินัยบัญญัติ เมื่อผู้ใดล่วงละเมิดก็เป็นอันกระทำความผิดต้องได้ถอนความผิดของตนซึ่งเรียกว่า ปรับอาบัติ

3. ลีลาการสอน เมื่อมองกว้าง ๆ การสอนของพระพุทธเจ้าแต่ละครั้ง จะดำเนินไปจนถึงผลสำเร็จ โดยมีคุณลักษณะซึ่งเรียกได้ว่าเป็นลีลาในการสอน 4 อย่าง [4] ดังนี้

3.1 สันทัสสนา อธิบายให้เห็นชัดเจนแจ่มแจ้ง เหมือนงูมือไปดูเห็นกับตา

3.2 สมาทปนา จูงใจให้เห็นจริงด้วยชวนให้คล้อยตาม จนต้องยอมรับและนำไปปฏิบัติ

3.3 สมุตเตชนา เข้าใจให้แก่ลึกลับบ้างเกิดกำลึงใจ ปลูกให้มีอดสาหะแข็งขัน มั่นใจว่าจะทำให้สำเร็จได้ ไม่หวั่นระย่อต่อความเหน็ดเหนื่อย

3.4 สัมผัสทั้งสมา ฆ โลมใจให้เข้มแข็ง
 ราบรื่น เบิกบาน ฟังไม่เบื่อ และเปี่ยมด้วยความหวัง
 เพราะมองเห็นคุณประโยชน์ที่จะได้รับจากการปฏิบัติ
 ที่กล่าวมาทั้งหมด เป็นเพียงบางส่วนที่
 แสดงถึงพุทธวิธีในการสอนของพระพุทธเจ้า พระองค์
 ทรงตรัสรู้ด้วยพระองค์เองและทรงหาวิธีสอนเวไนย
 สัตว์ให้เหมาะสมกับความแตกต่างระหว่างบุคคล เพื่อที่
 จะให้ผู้ที่ได้รับฟังสามารถเข้าถึงธรรมได้โดยง่าย พุทธ
 วิธีในการสอนพระองค์ไม่ใช้วิธีใดวิธีหนึ่งเพียงวิธีเดียว
 แต่ทรงใช้หลาย ๆ วิธีให้เหมาะสมกับอุปนิสัยใจคอ
 ภูมิรู้เดิม และความแตกต่างระหว่างบุคคล พยายามใช้
 สื่อที่มีอยู่ในการเชื่อมโยงความรู้เพื่อให้ผู้ฟังได้เข้าใจ
 ได้โดยง่าย และประการสำคัญคือ การเป็นแบบอย่าง
 ที่ดีเพราะแบบอย่างที่ดีมีค่ามากกว่าคำสอน ทรงทำให้
 เป็นตัวอย่าง แล้วคนฟังจะปฏิบัติตาม และเข้าใจหลัก
 ธรรมนั้น

บทสรุป

พระพุทธเจ้าทรงสอนด้วยเนื้อหาที่ก่อให้เกิด
 ประโยชน์สูงสุดแก่ผู้ฟังโดยทรงนำเอาเนื้อหาต่าง ๆ มา
 สอน เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจแก่ผู้ฟังทรงมีการเริ่ม
 ต้นจากสิ่งที่เห็น ได้ง่าย ไปสู่สิ่งที่เห็น ได้ยากหรือสอน
 จากรูปธรรม ไปหานามธรรมสอนลุ่มลึก ไปตามลำดับ
 สอนให้ผู้ฟังรู้อย่างเห็นจริงในสิ่งที่ควรรู้ควรเห็น สอนตรง
 ตามเนื้อหาต่าง ๆ สอนมีเหตุมีผลสอนเฉพาะในสิ่งที่จำ
 เป็นและเหมาะสมกับผู้ฟัง สอนในสิ่งที่เป็นประโยชน์
 สอนอย่างรับรองผล และสอนครบตามหลักคำสอนของ
 ศาสดาทรงมีวิธีสอนที่เหมาะสมกับแต่ละคนโดยทรง
 กำเนียงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลทรงปรับรูปแบบ
 การสอนอยู่เสมอคำนึงถึงความพร้อมของผู้ฟังเป็น
 เกณฑ์เปิดโอกาสให้ผู้ฟังแสดงความคิดเห็นได้อย่างเสรี
 พร้อมกับแนะนำให้ผู้ฟังลงมือปฏิบัติธรรมด้วยตัวของเขา
 เองให้ความสนใจต่อผู้ฟังเป็นราย ๆ ไปและทรงเปิด
 โอกาสให้แก่ผู้ฟังที่ด้อยโอกาสและทุพพลภาพ

ลีลาการสอนของพระพุทธองค์เหมาะสมกับ
 สถานการณ์และสภาพแวดล้อม โดยพระองค์ทรงรู้จัก

การเริ่มต้นในการสอน การสร้างบรรยากาศในการ
 สอน สอนมุ่งไปสู่หลักเนื้อหา สอนโดยเคารพสอน
 โดยอาการอันสุภาพสอนด้วยความละมุนละม่อมสอน
 ด้วยวิธีการที่รุนแรงและสอนอย่างประนีประนอม
 ของร่องพระองค์ทรงปรับรูปแบบการสอนให้เหมาะสม
 กับสถานการณ์และผู้ฟัง โดยทรงจัดรูปแบบการสอน
 ตามจริตของผู้ฟัง คือ ทรงสอนแบบสนทนาหรือแบบ
 ธรรมสาธกจาแบบบรรยายแบบตอบปัญหาแบบวางกฎ
 ข้อบังคับแบบยืนยันไปข้างเดียวแบบแยกแยะประเด็น
 ต่าง ๆ ให้ชัดเจนแบบปฏิปจฉา คือ ย้อนถามคำถามต่อ
 ผู้ฟังอีกครั้งหนึ่งก่อนแล้วค่อยตอบแบบ หยุดักปัญหา
 ไว้และสอนแบบยกอุปมาอุปมัยขึ้นมาเปรียบเทียบกับ
 ทรงใช้กุศโลบายที่ก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดในการ
 สอนแต่ละครั้ง กล่าวคือ การยกตัวอย่างมาประกอบการ
 สอน ใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ลงมือปฏิบัติเป็นตัวอย่างให้ผู้ฟัง
 เห็นดีด้วยแล้วเอาตามใช้ภาษาเล่นคำต่าง ๆ เพื่อให้ผู้ฟัง
 เกิดปัญญาขึ้นมาเลือกสรรบุคคลที่จะทรงสอนรู้จักใช้
 จังหวะและโอกาสอันเหมาะสมมีอุบายอันยืดหยุ่นและ
 ทรงประทานรางวัลให้ผู้ฟังที่ทำดีและลงโทษผู้กระทำ
 ผิดตามสมควรแก่ฐานะ

จะเห็นได้ว่าพระพุทธเจ้าทรงมีวิธีการสอน
 จริยธรรมที่หลากหลายเพื่อความเหมาะสมแก่บุคคล
 และสิ่งแวดล้อมซึ่งเราสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เกิด
 ประโยชน์กับการสอนหรือการปลูกฝังจริยธรรมแก่
 สังคมในปัจจุบันได้

เอกสารอ้างอิง

- [1] สุวิมล ว่องวาณิช และคณะ. (2550). การวิจัย
 ประเมินความต้องการจำเป็น. กรุงเทพฯ :
 โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- [2] กระทรวงศึกษาธิการ. (2548). กรอบความคิด
 เพื่อส่งเสริมและพัฒนาคุณธรรม จริยธรรม
 ที่เน้นความมีวินัยและความเป็นประชาธิปไตย.
 กรุงเทพฯ : กระทรวงศึกษาธิการ.

- [3] กระทรวงศึกษาธิการ. (2551). หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช 2551. กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- [4] พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). (2556). พุทธวิธีในการสอน. (พิมพ์ครั้งที่ 16). กรุงเทพฯ : พิมพ์สวย.
- [5] วสินอินทสระ. 2545. พุทธวิธีในการสอน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัย.
- [6] พระโสภณคณาภรณ์ (ระแบบจิตญาโณ). 2521. พระธรรมวินัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัย.
- [7] พระมหาแหวนทองปญญาโม (บุญคำ). 2540. วิธีการสอนของพระพุทธเจ้าตามที่ปรากฏในพระสูตรและพระวินัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัย.
- [8] แสงจันทร์งาม. 2526. วิธีสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ.
- [9] มหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทยเล่มที่ 2. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัย.
- [10] มหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัย. (2539). พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ 36. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏราชวิทยาลัย.
- [11] ชนสิทธิ์ สิทธิ์สูงเนิน. (2559). พุทธวิธีสอน: การสอน ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ. การประชุมวิชาการ ระดับชาติ ครั้งที่ 8 มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, 2559 (วันที่ 31 มีนาคม-1 เมษายน 2559).
- [12] พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) (2548). พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุด คำวัด, กรุงเทพฯ : วัดราชโอรสาราม.